

WAT IS ER GEBEURD MET DE LIBERALE DEMOCRATIE?

Voor Irma en Kevork, met wie ik zo graag dit boek had willen delen.

Daron Acemoglu

WAT IS ER GEBEURD MET DE LIBERALE DEMOCRATIE?

Naar een politiek van gedeelde welvaart

Nieuw Amsterdam

Eerste druk 2026

© 2026 Daron Acemoglu

Oorspronkelijke titel *What Happened to Liberal Democracy?*

Oorspronkelijke uitgever Dutton, an imprint of Penguin Random House

© 2026 Nederlandse vertaling Chiel van Soelen en Pieter van der Veen / Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan. *All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.*

Tekstredactie Marianne Tieleman

Correctie Marian van Eekelen

Register Ewout van der Hoog

Omslagbewerking Paul Pollmann

(naar het ontwerp van Steve Coventry-Panton)

NUR 686, 740

ISBN 978 90 468 3626 2

www.nieuwamsterdam.nl

Nieuw Amsterdam maakt deel uit van Park Uitgevers

Inhoud

1	De crisis van de liberale democratie	9
2	Waarom liberalisme?	44
3	Liberalisme zonder sociaal contract	82
4	Liberaal succes	109
5	De dilemma's van het liberalisme	143
6	De weg naar crisis	171
7	Postindustriële politiek	200
8	Social engineering	229
9	Liberalisme in het tijdperk van algoritmen	265
10	Working class-liberalisme	294

Dankwoord 327

Bibliografische toelichting 329

Bronnen en verwijzingen per hoofdstuk 337

Bibliografie 377

Register 437

*Slavernij duldt geen vrije meningsuiting, want dan zou in het Zuiden
na vijfjaar het veilingblok verdwenen zijn en elke keten verbroken.*

Frederick Douglass

DE CRISIS VAN DE LIBERALE DEMOCRATIE

‘Maar de eeuw die begon vol vertrouwen in de uiteindelijke triomf van de westerse liberale democratie, lijkt aan haar einde de cirkel te sluiten en terug te keren naar haar beginpunt [...] naar een ongegeneerde overwinning van het economisch en politiek liberalisme.’

Francis Fukuyama

‘Ik volg de Moskva
Tot aan het Gorkipark
En luister naar de wind van verandering.’

Scorpions

Het is 16 juni 1989. Aan de voet van de monumentale trappen van de zuilengalerij van Múcsarnok, een neoklassiek kunstmuseum in Boedapest dat die dag in zwarte crêpe is gehuld, staan zes doodsisten. Vijf ervan bevatten de stoffelijke resten van premier Imre Nagy en zijn kameraden, die in 1958 door de Sovjets werden geëxecuteerd vanwege hun rol in de opstand tegen de Sovjetoverheersing in Hongarije. De plek van hun graven was zo strikt geheimgehouden dat het zeven jaar kostte om ze te vinden. De zesde kist is leeg: een stille getuige voor elk naamloos slachtoffer van die mislukte revolutie. Een kwart miljoen Hongaren vullen het plein, hoopvol dat er een nieuwe dag is aangebroken voor hun land, maar ook bang dat de gebeurtenissen van 1956-1958 zich zullen herhalen.

De laatste spreker is een bebaarde jongeman, Viktor Mihály Orbán, die Fidesz, de Bond van Jonge Democraten, vertegenwoordigt. Met vastberaden stem buldert hij:

Als we in onze eigen kracht geloven, kunnen we een einde maken aan de communistische dictatuur. Als we standvastig genoeg zijn, kunnen we de regerende partij dwingen in te stemmen met vrije verkiezingen. Als we de idealen van '56 niet uit het oog hebben verloren, kunnen we stemmen voor een regering die direct gaat onderhandelen over onmiddellijke terugtrekking van de Russische troepen.

Op dat moment wordt Hongarije nog door zeventigduizend Sovjetmilitairen bezet, maar daar zou spoedig een einde aan komen, mede dankzij Orbán's krachtige roep om democratie en de beëindiging van de Sovjetoverheersing. Orbán zou uitgroeien tot een van de jongste premiers van Europa.

Tegen deze achtergrond formuleerde Francis Fukuyama zijn stelling dat het 'einde van de geschiedenis' was aangebroken en dat er een zonniger toekomst voor het liberalisme en de liberale democratie in het verschiet lag. Fukuyama was niet de enige die dit dacht. Velen geloofden dat de wereld veranderd was en dat de drang naar meer democratie en vrijheid niet langer te stuiten was. In 1991 vertolkte de legendarische Duitse rockband Scorpions deze hoop in een nummer over de mislukte staatsgreep die de ineenstorting van de Sovjet-Unie inluidde, een gebeurtenis die Fukuyama's voorspelling een stap dichterbij de werkelijkheid leek te brengen.

Het wijdverbreide optimisme van toen heeft echter plaatsgemaakt voor een crisisgevoel en weer staat Viktor Orbán in de voorste linie. In 2014, toen hij nog steeds aan de macht was, sloeg hij een volledig andere toon aan. Zijn roep om vrijheid had plaatsgemaakt voor de trotse aankondiging te 'werken aan een illiberale staat' en 'een op arbeid gebaseerde samenleving', terwijl hij tegelijkertijd opkwam 'voor het Europese christendom'. Hij nam de uitvoerende macht in eigen handen, beknotte de vrijheid van meningsuiting en sloot mediabedrijven en universiteiten. Ook al is hij inmiddels niet meer aan de macht, Orbán blijft een inspiratiebron voor veel illiberale politici over de hele wereld, ook in de Verenigde Staten. Hij is uitgroeid tot een symbool voor de neergang van het 'liberalisme'.

Een tijdlang inspireerden het liberalisme en de liberale democratie de wereld en boden ze veel waarnaar mensen verlangden. Toen kwam de crisis. Wat is er gebeurd?

Wat houdt liberalisme in?

‘Liberalisme’ heeft in het gewone spraakgebruik geen eenduidige betekenis. Afhankelijk van de context kan het zowel een links- als rechtsgeoriënteerde connotatie hebben, zoals progressief versus klassiek liberaal. Wat er onder wordt verstaan, verschilt per regio. In de Verenigde Staten duidt liberalisme op een linksgeoriënteerde ideologie, terwijl het in Europa doorgaans geassocieerd wordt met een rechtsgeoriënteerd principe van vrijemarktwerking. Tegelijkertijd verwijst liberalisme naar een politieke filosofie, naar de daarop gebaseerde instituties en naar de neiging van activisten om, soms naar eigen goeddunken, te putten uit die liberale idealen.

Dit weerspiegelt het gegeven dat het liberalisme een *big tent* is, gedefinieerd door een aantal kernideeën die gedeeld worden door alle verschillende aanhangers. Elke liberaal zal de wenselijkheid onderschrijven van fundamentele individuele rechten en vrijheden, waaronder vrijwaring van dwang, en vrijheid van meningsuiting, godsdienst, vereniging en keuze. Daarnaast staat het voor inperking van macht, vooral politieke macht, en brede bescherming van gelijkheid voor de wet. Liberalen geloven dat vooruitgang te verwezenlijken en wenselijk is, ook al verschillen ze soms van mening over de invulling daarvan. De meeste liberalen, vooral linksliberalen, zouden hieraan ook nog het opkomen voor de zwakste en meest kwetsbare leden van de samenleving toevoegen. Dit geheel van opvattingen vormt wereldwijd het centrale gedachtengoed van het liberalisme en is doorgaans nauw verbonden met ideeën over democratie. Daarom geldt de liberale democratie als ‘het archetypen van liberale instituties’. Democratie is, zoals we zullen zien, niet in strijd met liberale ideeën, noch een extra toevoeging, maar behoort integraal tot de waarden van het liberalisme. Voor het liberalisme zijn zelfbestuur en de daarbij behorende verantwoordelijkheden essentieel.

Dit boek gaat evenzeer over het liberalisme als politieke stroming en over liberaal-democratische instituties als over het liberalisme als een politieke filosofie die daaraan ten grondslag ligt. Daarbij ligt de focus veelal op de links-

georiënteerde hoek van de big tent (zoals het New Deal-liberalisme in de VS en de sociaal-democratie in Europa), omdat dit soort liberalisme historisch gezien een motor van materiële en sociale vooruitgang is geweest. Het is ook deze linksgeoriënteerde versie van het liberalisme die de kern van liberale democratische instituties vormde en de uitbreiding van fundamentele rechten voor de werkende klasse, vrouwen, etnische minderheden en andere groepen heeft gestimuleerd. En deze versie bepaalde gedurende een groot deel van het naoorlogse tijdperk het beleid in de geïndustrialiseerde wereld. Elke stroming die deze kernwaarden niet onderschrijft, met name de vrijwaring van dwang, en de vrijheid van meningsuiting, godsdienst, vereniging en keuze, is niet liberaal. Dit geldt voor het fascisme, autoritarisme, marxisme, communisme en linkse en rechtse op identiteit gebaseerde ideologieën.

Het was dit linksgeoriënteerde liberalisme dat ambities aanwakkerde en zowel linkse als rechtse bewegingen ertoe aanzette de ideeën ervan over te nemen, en daar grotendeels in slaagde. Het is ook deze versie van het liberalisme die vandaag de dag in een crisis verkeert, zowel als politieke beweging als wat betreft de liberaal-democratische instituties.

De cijfers spreken boekdelen, met name in de Verenigde Staten, al doen zich in een groot deel van het Westen vergelijkbare patronen voor. In de afgelopen dertig jaar is bij mensen van alle leeftijden het geloof in de democratie als de beste regeringsvorm gestaag afgebrokkeld. Deze verschuiving is met name opvallend onder Amerikanen tussen de achttien en vijfendertig jaar.

Amerikanen geven ook blijk van een schokkend laag vertrouwen in democratische instituties. In juni 2023 zei slechts ongeveer een kwart van de Amerikanen veel of redelijk veel vertrouwen te hebben in het presidentschap en het Hooggerechtshof, en slechts 8 procent zei hetzelfde over het Congres. Kranten en media deden het niet beter. Uit opiniepeilingen van Gallup van begin jaren zeventig blijkt dat mensen in het verleden veel meer vertrouwen hadden in deze fundamentele democratische instituties. De recente cijfers laten een ongeken-de aantasting zien van het vertrouwen in de democratie.

Toen het Pew Research Center in 2023 Amerikanen vroeg om de politieke situatie van het land in één woord samen te vatten, waren de meest voorkomende antwoorden 'slecht', 'corrupt', 'verziekt', 'chaotisch', 'een zootje' en 'gepolariseerd'. Vooral de laatste omschrijving is treffend. In het ene na het andere onderzoek maken Amerikanen gewag van een polarisatie die haar weerga in de

recente geschiedenis niet kent. In de jaren negentig waren bij ongeveer de helft van de ondervraagde Amerikanen linkse en rechtse opvattingen met elkaar in evenwicht. Tegenwoordig zijn er tussen de Republikeinen en Democraten veel minder raakvlakken. In de jaren negentig hadden maar weinig Republikeinen en Democraten een zeer negatieve mening over de andere partij. Nu is dat het geval bij een meerderheid van de kiezers van beide partijen. Niet minder verontrustend zijn signalen dat Amerikanen steeds minder bereid zijn tot compromissen. Meerderheden in beide partijen geven aan tegen akkoorden te zijn die de andere partij halverwege tegemoetkomen.

Maar misschien is dit allemaal niet zo verrassend. De liberale democratie heeft immers haar beloften niet waar weten te maken.

‘Democratie en een behoorlijke riolering’

Democratie, nauw verweven als ze is met liberale ideeën als individuele vrijheden en gelijkheid voor de wet, werd in de jaren negentig de enige werkelijke optie, zowel in het Westen als daarbuiten. Zelfs autoritaire machthebbers moesten hun regimes in een democratisch jasje hullen en coupplegers beweerden dat hun staatsgrepen slechts tegen roofzuchtige lieden gericht waren. Deze acceptatie van de liberale democratie berustte op drie beloften.

Delen: Democratie beloofde gedeelde welvaart. Dat hield in dat geen enkele groep zou achterblijven en dat de vruchten van economische en technologische veranderingen verdeeld zouden worden tussen degenen met en degenen zonder economische privileges. Deze belofte was zo vanzelfsprekend met de democratie verbonden dat toen Britse chartisten in de jaren veertig van de negentiende eeuw actievoerden voor het kiesrecht van arbeiders, ze stelden dat ‘algemeen kiesrecht een kwestie van brood op de plank, van de dagelijkse boterham’ was. Overal ter wereld namen de verwachtingen omtrent gedeelde welvaart toe zodra de roep om democratie weerklonk. Een goed voorbeeld daarvan is de cruciale rol van vakbonden en de Arbeiderspartij in de jaren tachtig in Brazilië bij de moeizame overgang van een militaire dictatuur naar een democratie. Arbeiders organiseerden zich en eisten democratische rechten, mede omdat democratie werd gezien als een effectieve weg naar hogere lonen en betere arbeidsomstandigheden. De situatie in Oost-Europa was niet wezenlijk anders. Velen beschouwden democratische instituties als een manier om te ontsnappen

aan het juk van de Sovjetonderdrukking, maar een even sterk motief was de hoop op een westers niveau van economische welvaart.

Riolering: Het idee dat democratie zou zorgen voor publieke diensten, werd kernachtig verwoord door de Britse ‘dichter des vaderlands’ John Betjeman, die schreef: ‘Besef waar onze natie voor staat / [...] / democratie en een behoorlijke riolering.’ Publieke diensten waren van groot belang omdat veel niet-democratische regimes gezondheidszorg, onderwijs, wegen en riolering vrijwel volledig hadden verwaarloosd. In het begin van de negentiende eeuw, voordat het democratiseringsproces op gang kwam, waren de omstandigheden in de Britse steden erbarmelijk. In de grote industriële centra daalde de levensverwachting bij de geboorte tot onder de dertig jaar: naar vijftientig jaar in Manchester, zesentwintig jaar in Liverpool en negenentwintig jaar in Bristol. Rioolwater stroomde door de straten en alleen al de stank maakte het dagelijks leven bijna ondraaglijk. Democratisering was mede de reden waarom politici zich hierom gingen bekommeren en de Britse publieke diensten verbeterden.

Toen in Brazilië arme laagopgeleide kiezers in 1998 daadwerkelijk naar de stembus konden gaan, had dit een aardverschuiving tot gevolg in de politiek en de publieke dienstverlening. Verschillende partijen beloofden de armen betere zuigelingen- en kraamzorg, verwierven daarmee hun steun en konden vervolgens dit beleid verwezenlijken. Voorheen waren deze kiezers praktisch uitgesloten van stemrecht vanwege de omslachtige verkiezingsprocedures. Deze maakten het analfabeten vrijwel onmogelijk de ingewikkelde formulieren in te vullen en hun stem uit te brengen op hun favoriete kandidaat. In een land waar bijna een kwart van de mensen analfabeet was, was daardoor een aanzienlijk deel van de bevolking buitengesloten op politiek gebied. Partijen hadden dan ook weinig oog voor onderwijs, gezondheidszorg of het welzijn van de minderbedeelden. Dit veranderde in één klap in 1998 met de invoering van nieuwe stemmachines, waarmee mensen hun voorkeurskandidaat konden kiezen op basis van foto's en zonder veel te hoeven invullen. De politieke participatie onder de armen nam sterk toe en had een politieke transformatie tot gevolg.

Zeggenschap: Democratie beloofde ook dat iedere stem zou tellen en burgers zichzelf konden besturen. Mensen waren vrij om hun mening te uiten, te raadslagen in hun gemeentehuis, hun vertegenwoordigers aan te spreken, zichzelf verkiesbaar te stellen en in het algemeen deel te nemen aan het bestuur van hun gemeenschap en hun leven zelf in te richten. Hun stem werd weerspiegeld

in het politieke besluitvormingsproces. Dit maakte diepe indruk op de jonge Alexis de Tocqueville toen hij in de jaren dertig van de negentiende eeuw de Amerikaanse democratie van nabij meemaakte. Hij vatte dit aldus samen in zijn meesterwerk *De la démocratie en Amérique*: ‘De Amerikaanse instituties zijn democratisch, niet alleen in hun grondslag maar in heel hun functioneren.’

Wellicht heeft geen enkel ander land of tijdperk een dusdanige mate van participatie gekend als het Amerika van de jaren dertig van de negentiende eeuw, maar het patroon is onmiskenbaar. In het ene na het andere land werd democratisering in gang gezet door voorheen rechteloze mensen, die politiek hun stem wilden laten horen en wilden participeren.

Democratie is nooit volmaakt geweest en Winston Churchills gevleugelde uitspraak dat ze ‘de slechtste regeringsvorm was, afgezien van al die andere vormen die van tijd tot tijd zijn uitgetheerd’, was zowel bij kiezers als politici nooit ver uit hun gedachten. Democratie week ook soms af van liberale ideeën en vrijheden. Toch boekte de liberale democratie in de geïndustrialiseerde wereld geleidelijk vooruitgang en maakte ze deze drie beloften waar, vooral na de Tweede Wereldoorlog, toen de democratie volwassen was geworden en links-liberale ideeën aan invloed wonnen.

Wat heeft de liberale democratie tot stand weten te brengen, te beginnen op het gebied van welvaartsdeling? In de drie decennia na de Tweede Wereldoorlog maakten de Verenigde Staten een snelle economische groei door. Opmerkelijk was hoe gelijkmatig verdeeld deze welvaart bleek te zijn. Natuurlijk bleef er ongelijkheid bestaan tussen geografische regio's, tussen opleidingsniveaus, tussen rassen, tussen mannen en vrouwen, tussen bazen en arbeiders en tussen de bevoorrechten en de rest. Niettemin profiteerden alle beroepsgroepen van de groei: arbeiders gingen er naar verhouding evenveel op vooruit als managers en lager opgeleiden zagen hun loon zelfs sneller stijgen dan hoger opgeleiden. Vrouwen gingen meer deelnemen aan het arbeidsproces en zagen in die decennia hun inkomsten ten opzichte van die van mannen snel stijgen, ook al namen mannen na hun militaire dienst de banen weer in, die zolang door vrouwen waren bezet en kregen ze meer betaald dan vrouwen. Ook de kloof tussen zwarte en witte Amerikanen werd in een ongekend tempo kleiner naarmate de onderwijskansen verbeterden en de discriminatie op de arbeidsmarkt afnam.

Dat steeds meer mensen in de welvaart deelden, gold niet alleen voor Amerika. Nog sneller was de economische groei in landen als Duitsland, Frankrijk

en Japan, waar door bombardementen, oorlog en bezetting verwoeste steden en fabrieken herbouwd moesten worden. De Europese groei in deze decennia bleek bovendien nog rechtvaardiger verdeeld dan in Amerika, mede dankzij de verspreiding van het Scandinavische sociaal-democratische model en de centrale rol van vakbonden in het naoorlogse bestel.

Democratie zorgde ook voor riolering. Halverwege de twintigste eeuw verkeerde de publieke infrastructuur in veel westerse landen nog in een erbarmelijke staat. In 1947 beschikte meer dan de helft van de woningen in het Verenigd Koninkrijk niet over een badkamer en nog in 1960 had vier vijfde van de huishoudens geen koelkast. In de Verenigde Staten was de situatie gemiddeld iets beter, maar veel slechter voor zwarte Amerikanen en voor de mensen op het platteland in het Zuiden.

Dat alles is verbeterd. Begin jaren zeventig beschikten vrijwel alle huishoudens in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk binnenshuis over sanitair en andere basisgemakken. In beide landen waren de stadscentra vanuit de meeste wijken bereikbaar met het openbaar vervoer en zowel het Amerikaanse als het Britse platteland beschikte inmiddels over wegen die aansloten op snelwegen, wat de vervoersmogelijkheden voor mensen en goederen aanzienlijk verbeterde en grotere economische kansen bood.

De vooruitgang in de gezondheidszorg was al even opvallend. Inwoners van de grootste Amerikaanse steden hadden in de jaren vijftig beperkt toegang tot ziekenhuizen, plattelandsbewoners nauwelijks. Zo hadden in 1950 Boston, New York en San Francisco elk meer dan achttien algemene ziekenhuizen en had Chicago er vijfenvijftig, maar in grote delen van het Middenwesten en het Zuiden moesten mensen voor gezondheidszorg honderden kilometers reizen. De Hill-Burton Act, in 1946 ingevoerd om de toegang tot de gezondheidszorg te moderniseren en uit te breiden, bracht daar verandering in en leidde tot een razendsnelle bouw van ziekenhuizen. In 1975 telden de Verenigde Staten vijftienhonderd ziekenhuizen meer dan in 1948, waarvan vele in kleinere steden en landelijke gebieden.

Het dichten van de onderwijskloof tussen de rijke bovenlaag en arme onderlaag was niet gemakkelijk, maar ook daarin boekte Amerika succes. Zo behaalde in de jaren veertig ongeveer 50 procent van de Amerikaanse kinderen een middelbareschooldiploma. Tegen het einde van de jaren zestig was dit gestegen tot 77 procent en waren er praktisch geen analfabete kinderen meer. De onder-

wijsmobilititeit, dat wil zeggen de kans dat kinderen van ouders zonder voortgezet onderwijs de middelbare school afrondden, nam vanaf de jaren veertig ook zienderogen toe.

Liberaal-democratische regeringen zorgden niet alleen voor publieke diensten, maar ook voor belangrijke regelgeving ter bescherming van de bevolking. Sinds het begin van de industriële revolutie was het een steeds terugkerend vraagstuk hoe bedrijven ertoe te bewegen hun consumenten veilige producten aan te bieden en hun werknemers een veilige werkomgeving. Het was aan de orde van de dag dat medicijnen eerder doodden dan genazen, dat werkomstandigheden levensgevaarlijk waren en dat talloze producten met misleidende informatie werden aangeprezen. Laudanum, een opiumextract, werd begin twintigste eeuw in de Verenigde Staten veelvuldig gebruikt en ook aan kinderen voorgeschreven. Een medisch handboek uit 1901 adviseerde om bij diarree en andere kinderziekten om de drie uur een theelepel laudanum in te nemen. Laudanum was echter eenvoudigweg dodelijk. Uiteindelijk bepaalde de Pure Food and Drug Act van 1906 dat op het etiket van producten vermeld moest worden of ze opium, cocaïne, heroïne, morfine of alcohol bevatten.

De schrijver Upton Sinclair werkte zeven weken undercover in een vleesverwerkingsfabriek in Chicago om onderzoek te doen naar de arbeidsomstandigheden, voor zijn voorgenomen artikelen over armoede en veiligheidsrisico's op de werkplek. Dat resulteerde in zijn meesterlijk boek *The Jungle*, dat in 1905 in serievorm werd gepubliceerd en waarin hij de verschrikkingen aan de kaak stelde waaraan arme ongeschoolde arbeiders, vaak immigranten, waren blootgesteld doordat elke overheidsbescherming ontbrak. In 1913 kwamen er bijvoorbeeld 23.000 industriearbeiders bij hun werk om het leven, wat neerkomt op ongeveer 61 doden per 100.000 arbeiders. Tegen deze achtergrond was de democratie verplicht maatregelen te nemen ter bescherming van consumenten en arbeiders. De federale Meat Inspection Act van 1906 was een reactie op het boek van Sinclair. Er volgden andere wetten die op vergelijkbare wijze ongevalen voorkwamen en levens reddden. In de loop der tijd daalde het aantal dodelijke arbeidsongevallen naar ongeveer 4 per 100.000, een drastische verbetering ten opzichte van het hoge aantal in de jaren 1910-1920.

De liberale democratie gaf de mensen ook een stem. Amerikanen namen deel aan de politiek door hun stem te laten horen op gemeentevergaderingen, te discussiëren met vrienden en burens, zitting te nemen in het bestuur van hun

lokale gemeenschappen en hun stem uit te brengen bij verkiezingen (al schommelde de opkomst bij verkiezingen in deze periode nogal). Toen de politico-loog Robert Dahl in de jaren vijftig in New Haven onderzocht 'wie het voor het zeggen heeft' in de lokale politiek, bleek dit niet een gevestigde partij of een welomschreven elite te zijn. Het was de betrokkenheid van gewone burgers bij de politiek die cruciaal was voor het bestuur van de stad, precies zoals Tocqueville meer dan een eeuw eerder had verondersteld.

Democratische zeggenschap beperkte zich ook niet tot de Verenigde Staten. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd Winston Churchill weggestemd door Britse mannen en vrouwen uit de werkende klasse, ondanks zijn legendarische leiderschap in de donkerste dagen van de oorlog. In zijn plaats kozen ze voor een Labourbewind dat beloofde de uitgangspunten in praktijk te brengen van het Beveridge-rapport, opgesteld in oorlogstijd door de liberale econoom William Beveridge. Dat rapport adviseerde een verzorgingsstaat die de economie rechtvaardiger zou maken, vakbonden sterker, publieke diensten ruimer beschikbaar en het leven van mensen minder onzeker door invoering van een nationale ziektekostenverzekering en sociale zekerheid. Regeringen met vergelijkbare beloften werden in heel West-Europa gekozen.

Verbroken beloften

Tegen het jaar 2000 was het tij gekeerd. Veel kiezers vonden dat de liberale democratie haar belangrijkste beloften niet was nagekomen.

De economische groei na het midden van de jaren zeventig leek in niets op die van de jaren vijftig en zestig. De oliecrisissen van 1973 en 1979 veroorzaakten een sterke economische krimp en een verlamdende stagflatie (een combinatie van hoge inflatie en werkloosheid). Deze terugval was tijdelijk en in de jaren tachtig begon de productiviteit weer te stijgen. Maar de lonen hielden geen gelijke tred. Het voor inflatie gecorrigeerde mediane loon in de vs, dat tussen 1948 en 1973 met meer dan 2,5 procent per jaar was gestegen, stagneerde. Vanaf 1980 bedroeg de loongroei nog slechts 0,45 procent per jaar. Zelfs het gemiddelde loon, omhooggetrokken door de inkomens aan de top, deed het niet veel beter dan het mediane.

Het mediane en het gemiddelde loon vertellen echter maar een deel van het verhaal. Handarbeiders en werknemers zonder hogere opleiding zagen hun

loon dalen, terwijl dat van de professionals, managers en werknemers in technische beroepen snel bleef stijgen. De rijkste 1 procent van de Amerikaanse huishoudens zag hun aandeel in het nationaal inkomen stijgen van ongeveer 10 procent in 1980 naar maar liefst 19 procent in 2019. Hun aandeel in de totale nationale rijkdom was zelfs nog extremer: ongeveer 35 procent.

De ongelijkheid oversteeg de klassieke tegenstellingen, zoals die tussen management en werkvloer, de superrijken en de rest, en tussen academici en laaggeschoolden. Na 1980 schoot de ongelijkheid in de VS op vrijwel elk denkbaar vlak omhoog. De kloof tussen grote metropolen als New York, Chicago, Los Angeles en San Francisco en kleinere steden en het platteland werd groter. Ook de inkomensverdeling tussen kapitaal (bedrijfseigenaren en financiers) en arbeid (werknemers) begon zich in een steeds ongelijkere richting te bewegen, waarbij in de afgelopen decennia kapitaal een steeds groter deel van het nationaal inkomen naar zich toe trok. De economische vooruitgang van zwarte Amerikanen stokte en dat gold ook grotendeels voor de ‘American Dream’, de belofte dat mensen uit alle lagen van de bevolking zich konden opwerken en dat hun kinderen het beter zouden krijgen dan zichzelf. Terwijl dit nog deels gold voor hen die in 1940 waren geboren, van wie 90 procent meer verdiende dan hun ouders, was deze opwaartse mobiliteit bij hen die in de jaren tachtig waren geboren volledig tot stilstand gekomen en was ongeveer de helft van hen slechter af dan de vorige generatie.

Het duurde misschien even voordat de Amerikanen zich realiseerden hoe de economie en haar verdelingsnormen waren veranderd, maar inmiddels zijn ze zich daarvan terdege bewust. Een recent onderzoek van het Pew Research Center leverde alarmerende cijfers op: bijna drie op de vier Amerikanen denken dat de kinderen van nu het financieel slechter zullen krijgen dan hun eigen generatie.

De welvaartsverdeling is ook in andere landen uitgehold, maar nergens zo uitgesproken als in de Verenigde Staten. Begin jaren zeventig was de ongelijkheid in Amerika al groter dan elders in de geïndustrialiseerde wereld en in de decennia daarna nam ze ook nog sterker toe dan in deze landen. Zwakke vakbonden, een karig minimumloon en gebrekkige normen tegen ongelijkheid op de werkvloer droegen allemaal hieraan bij. Ook waren de Amerikaanse banken en multinationals, met name de technologiebedrijven, steeds machtiger geworden en meer geneigd enorme salarissen te betalen aan hun topkaders.

Amerikaanse maakindustrieën bleven de beloningen van hun leidinggevendende verhogen, zelfs terwijl ze werknemers ontsloegen en banen naar het buitenland verplaatsten.

Ook de publieke dienstverlening leed eronder. Deels kwam dit doordat de gemakkelijk te verwezenlijken verbeteringen al waren gerealiseerd. Scholen bouwen is duur, maar aanzienlijk eenvoudiger dan de onderwijskwaliteit verbeteren zodra die scholen er eenmaal staan. Nieuwe ziekenhuizen zijn van levensbelang. Maar de gezondheidszorg betaalbaar, breed toegankelijk en effectief maken is moeilijker.

Onderwijs is al sinds lange tijd een lastig vraagstuk voor de Verenigde Staten. Een aanzienlijk deel van de leerlingen komt uit immigrantengezinnen, heeft te maken met rassendiscriminatie of groeit op in armoede. Onder dergelijke omstandigheden kunnen scholen soms lijken te falen, ook als ze erin slagen veel leerlingen vooruit te helpen. Maar de afgelopen jaren zijn ze werkelijk tekortgeschoten. Veel indicatoren wijzen op verslechterende onderwijsprestaties in de afgelopen decennia, ook al zijn de (voor inflatie gecorrigeerde) uitgaven per leerling gestegen van ongeveer 6500 dollar in de jaren zeventig tot bijna 17.000 dollar in 2019 (beide in dollars van 2022-2023). Eind jaren 2010 kon slechts een derde van de leerlingen in het vierde leerjaar lezen op het niveau dat bij hun schooljaar hoort. De situatie verslechterde verder met de komst van de COVID-pandemie. Ouders drongen er bij scholen op aan hun kinderen weer toe te laten, maar vaak tevergeefs. Daardoor verslechterden de lees- en rekenvaardigheid nog verder.

Op het gebied van de gezondheidszorg heeft de Amerikaanse democratie in het bijzonder gefaald. Aan het begin van de 21e eeuw gaven de Verenigde Staten per persoon ongeveer drie keer zoveel uit aan gezondheidszorg als landen zoals Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk of Japan. Toch waren de Amerikanen volgens alle indicatoren minder gezond en leefden ze korter dan de mensen in Europa. De levensverwachting bij de geboorte bedroeg in 2011 in het Verenigd Koninkrijk 80,7, in Frankrijk 82,3 en in Japan 82,7 jaar. In de Verenigde Staten was die slechts 78,7 jaar. Verontrustender was dat vanaf midden jaren 2010 het sterftecijfer onder witte Amerikanen van middelbare leeftijd een opvallende en ongekende stijging begon te vertonen, terwijl de gezondheidsuitgaven bleven toenemen. Hoewel opioïdenverslaving en alcoholisme een rol speelden (sommige economen spreken in dit verband van 'sterfgevallen van wanhoop')